

— A magyar ellenzék elsősorban a szamizdatok körül csoportosult. Milyen volt az indulás?

— 1980-ban Lengyelországban jártam, ahol virágzott a szamizdat kultúra, és ez olyan nagy hatással volt rám, hogy hazaérkezésem után egy tanácskozás összehívását kezdeményeztem. Talán senki sem tudná megmondani pontosan, hogy mikor volt, a lényeg az, hogy '80-81 telén, Kenedi János lakásán. Kifejezetten azzal a céllal jöttünk össze, hogy hátha Magyarországon is megindíthatunk egy nyomtatott szamizdatot, azaz a gépelt szamizdatról lehetőség szerint térjünk át egy rendszeresen megjelenő orgánusra. Akkor többen helyeselték ezt az ötletet, de volt, aki azt mondta, hogy nem fogunk hírekhez jutni, mert nagyon el vagyunk zárva a munkásoktól, vagy egyáltalán olyan emberektől, akiknél zajlik az élet, és nem lesznek információink. Aztán akadtak olyanok is, akik azt mondták, ez már olyan lépés lenne, amit nem tűrne el a hatalom.

— Kik voltak ott?

— Harmincegyen. Olyan nevekre emlékszem, mint Kenedi János, Bence György, Vajda Mihály, Szabó Miklós, Petri György, Nagy Bálint, Solt Ottília, Nagy András, Kis János, talán Radnóti Sándor, hogy csak néhányukat említsem. Szóval, az ötlet egy szamizdat megindítása volt, az említett sok „de” összeadódott, amelynek eredményeként Nagy Bálint és Petri György kivételével a társaság arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem időszerű a lap megindítása. A találkozó vé-

gén Petri odajött hozzám, és azt mondta: Saci! Ez az egész vita egy lila f...ság! Megcsináljuk az újságot. Jó — mondtam —, de én csak akkor megyek bele, ha Kis János is benne van. Kis egy hét gondolkodási időt kért, aztán azt mondta: Jól van! Ezután különböző embereket kerestünk, akik vállalkoztak volna a szerkesztésre. Így jutottam el Kőszeg Ferenchez, aki vállalta. Az pedig világos volt, hogy Haraszi Miklóst nem lehet kihagyni. Valahogy összeállt hát a csoport. Ettől kezdve összejártunk. Kezdetben Kis Jánoshoz, majd Kőszeg Ferenchez, egy fogorvosai rendelőbe. 1983-tól, édesanyám halála után, miután lett lakásom, itt történtek a szerkesztőségi megbeszélések. Az első évben minden héten összejártunk, de csak arról beszélgettünk, miként fogjuk csinálni az újságot. Nagyon hosszas előkészítés után indult be a Beszélő, de a rendszerváltásig fennmaradt. Most így utólag tudom, ehhez Kis János következtessége kellett. A Kis — Bence szerzőpárosnak nagy tekintélye volt a reform közgazdászok előtt, így hát tőlük is egyre több írás érkezett. E szerzőpárhoz kötődik a Lehetséges-e ma marxista közgazdaságtan című munka, amely ismertté tette őket a körökben.

— Nem féltek a hatalom atrocitásaitól? Egyáltalán mivel magyarázza, hogy az egyébként arrogáns hatalmi gépezet szemet hunyt az ellenzék működése felett? Nem féltek a besúgóktól?

— Az utóbbi kérdésre: voltak olyanok, akiket elragadtott az üldözési mánia. Én a magam részéről ezt úgy intéztem, hogy bármikor, bárhol félelmek nélkül beszél-

PILLANATOK A BESZÉLŐ TÖRTÉNETÉBŐL

A Saci

Majd egy éve hallottam egy előadást, amelyen Tamás Gáspár Miklós és Haraszi Miklós a szamizdat születéséről és a pártállam utolsó évtizedében szárnyát bontogató belső ellenzék tevékenységéről beszélt. Gyakran említettek egy nevet, Szilágyi Sándorét, akinek lakásán, lévén családtaglan ember, történt a Beszélő című — azoknak, akik hozzájuthattak, reményadó — szamizdat szerkesztése. Saci, mert hát mindenki így ismeri, a LIGA nemrég leköszönt sajtója. Bölcsész, szakdolgozatát 1979-ben Mézőly Miklósról írta. Van egy kis szamizdatban megjelent könyve Bibó Istvánról. A Szabad Európa Rádió külsős munkatársa volt. Adódik tehát a téma: a '80-as évek ellenzéki csoportosulásai, illetve a szamizdat.

O. KOVÁCS ATTILA

tem a rendszerről vallott nézeteimről, de a Beszélő szerkesztéséről soha senkinek semmit. Ezzel letudtam a dolgot. Sohasem érdekelt, hogy kik voltak a közénk beépített besúgók. A hatalmi arroganciára: véleményem szerint a nyugati hitelek miatt a hatalomnak szüksége volt egyfajta toleráns imagera. Másrészt a magyar kommunisták nem hasonlítottak a többi kelet-európai ország kommunistáira. A késő Kádár-korszakban már szociológiailag is nehéz volt megkülönböztetni őket. Nem voltunk zárt kaszt.

— Milyen kapcsolatuk volt a Nyugattal? Az átlagember, ha nem is jutott hozzá a szamizdatához, de ha bekapcsolta a Szabad Európa Rádiót, akkor pontosan megtudhatta, mikor és kinél tartottak házkutatást.

— A Beszélőt, bár csak 500-1000 példányban jelent meg, 5-10 ezren — talán többen is — olvasták. Azzal mindenki tisztában volt, legfontosabb az a hír, amit a SZER lead. Bár úgy tudom, hogy az ellenzékéről szóló információk beolvasása eléggé döcögösen

ment. Ebben vitathatatlan érdemei voltak Kasza Lászlónak, aki rendszeresen életben tartotta ezt a témát. Azzal együtt mondom ezt, hogy életem legnagyobb csalódása hozzá fűződik, de ez későbbi téma.

— Mennyire volt homogén az ellenzék, illetve a Beszélőben publikáló társaság?

— Inkább úgy fogalmaznék, hogy különböző körök voltak, a korábban említett reform közgazdászoké, vagy az 56-osok, akiket Mécs Imre, Rácz Sándor, az akkor még élő Donáth Ferenc, na és természetesen Bali Sándor, Litván György és Eörsi István neve fémjelzett. A harmadik kört az írók, irodalmárok alkották, ám őket elég nehezen lehetett megmozgatni, hiszen a hatalom, ha nem is alkalmazott retorziókat, de indexre tette őket. Ez egy író számára nemcsak anyagilag, hanem mindenféle értelemben az ellehetetlenülést jelentette. Ám akadt négy olyan író, akiket nem lehetett sarokba szorítani, mert nyugaton is publikáltak, Konrád György, Eörsi István, Petri György és Haraszi

Miklós. Egyébként így viszszatekintve úgy látom: „történelmi tettünk” nem az volt, hogy elindítottuk a Beszélőt. Az szinte a levegőben lógott. Hanem az, hogy a lengyel puccs után nem hagytuk abba — dacolva az értelmiség többsége, a barátaink kétségbeesett kiábrándultságával.

— A Beszélő végül is a volt szocialista országok legmarkánsabb szamizdatává vált.

— Más volt, mint a lengyeleké, ahol az egész társadalom illegalitásban élt, és hallatlanul színes szamizdat irodalom virágzott. Nehéz ezt összehasonlítani. Talán újságíró szemmel nézve volt más ez az újság. Jó néhány olyan műfajú írást is megjelentetett, amely már kikopni látszik az újságírásból. Például a politikai kispublicisztika, amely nem feltétlenül kommentár, vagy a hosszú, alapos politikai elemzések, a politikai nagy interjúk, amelyeket én is műveltem 56-osokkal.

— A mai kormányzó politikai pártok tagjai közül ki tartozott a Beszélő köréhez?

— Senki.

— Pedig Csurka István és Csoóri Sándor sem tartozott a rendszer dédelgetett kedvencei közé.

— Csurka Istvánt sokáig becsültem azért, mert a nem kifejezetten ellenzéki írók közül ő mert a legszókimonddobban beszélni 1956-ról. Csoóri Sanyival voltak kapcsolataink, főként Kis Jánosnak. Nagyon sokáig úgy tűnt, hogy sikerül megúsznunk ezt a népi-urbánus örületet, s én soha nem bocsájtottam meg, hogy azt visszahozták a politikába.

— 1990-ben legális hetilap lett a Beszélőből.

— Az év tavaszán került szóba, én azonban inkább

egy rádió megindítását szorgalmaztam, vagy egy elméleti folyóirat megjelenítését. Hiszen nyilvánvaló volt, napilap megindítására ez a gárda nem alkalmas, viszont a hetilap nem elég gyors, hogy frissen reagáljon a dolgokra. Lényegében emiatt nem váltaltam feladatot szerkesztésében. Ekkor kezdtem el dolgozni a Szabad Európa Rádióonál, ahol egyik területen a független szakszervezetek voltak. Azt hiszem, egyike voltam azoknak, aki már két éve felismerték annak jelentőségét, hogy bár az MSZMP összeomlott, a SZOT (MSZOSZ) megmaradt, és ez mivel sokkal nagyobb bürokráciát, sokkal nagyobb vagyont jelent, még sok gondot fog okozni ebben az országban.

— Ennek tudható be az ominózus SZER-es botrány is?

— Szerettem volna a SZER magyarországi stringerei — így nevezik a külsős munkatársakat — között egy független szakszervezet létrehozni, de a demokrácia legnagyobb dicsőségére kirúgtak a Szabad Európától. Ekkor adódott az a lehetőség, hogy egy ösztöndíj keretében kijuthattam az Egyesült Államokba, az indián kisebbségi politikát tanulmányozni. Kint az Államokban találkoztam a Független Szakszervezetek Ligájának küldöttségével, ahol elvállaltam a „sajtó felelősi” tisztelet. Mostanra azonban már nagyon kikívánczolt belőlem az újságíró. Ezért, nem másért hagytam ott a LIGÁ-t. Dokumentumfilm- és cikksorozatterveim vannak. Remélem, sikerül megvalósítanom őket. Van mit mondanom erről a kifordult világról, melyben élünk adatik.